

Macrofaunanieuwsmail 60, oktober 2005

Beste lezers, een goedgevulde macrofaunanieuwsmail dit keer, we zouden bijna een tijdschrift kunnen beginnen zo langzamerhand! Dank voor de kopij en veel leesplezier!

Marianne Greijdanus red. macrofaunanieuwsmail en weblog

Ecologie van Tanytarsus

Ik heb laatst gekeken of ik een relatie kon leggen tussen het voorkomen van Tanytarsussoorten en hun milieu. Bijbehorend bestand is daarvan het resultaat en misschien wel interessant voor andere macrofauna specialisten.

vriendelijke groet,

Mieke Moeleker
medewerker hydrobiologie
Waterschap Rivierenland

Ecologie van Tanytarsus

Gegevens afkomstig van waterschap Groot Salland, Reest en Wieden, Regge en Dinkel, Rijn en IJssel, GWL en Aquasense

Soort

Tanytarsus brundini gr	Weinig vondsten, tot nog toe alleen in de grote rivieren (Grote) Rivieren
Tanytarsus dibranchius	Weinig vondsten (5) Petgat (Reest en Wieden) en in Biesbosch (GWL);
stilstaande wateren	Een vondst in voedselrijk, natuurlijk stromend riviertje de Reest Stilstaande wateren
Tanytarsus eminulus gr	Zowel in genormaliseerde als natuurlijk beken, rivieren. Meeste locaties bezitten voldoende stroming Ook aangetroffen in Naardermeer, petgaten en zure vennen (deze locaties bezitten een goede waterkwaliteit) Stromende wateren Indien stilstaand water dan betere waterkwaliteit (?)
Tanytarsus ejuncides	In genormaliseerde en natuurlijke laaglandbeken, ook infiltratieplassen Stromende wateren, waterbeweging Indien stilstaand water dan betere waterkwaliteit (?)

Tanytarsus excavatus gr	<p>Allerlei stilstaande wateren; vennen, poelen, plassen, meren, vijvers (inclusief T. bathophilus en T. mendax gr) Ook stilstaande en langzaamstromende genormaliseerde laaglandbeken. Laaglandbeken zijn van mindere kwaliteit dan de wateren waar de overige Tanytarsus-soorten zijn aangetroffen (data GWL)</p> <p>Vooral stilstaande wateren, maar ook langzaam stromende wateren In langzaam stromende wateren de tot nog toe minst kritische Tanytarsus-soort (?)</p>
Tanytarsus gracilentus	<p>Stilstaande wateren</p>
Tanytarsus pallidicornis gr	<p>In genormaliseerde en (half) natuurlijke beken en weteringen.</p> <p>Komt ook voor op locaties die kunnen droogvallen (zowel bij Rijn en IJssel, Regge en Dinkel en GWL)</p> <p>Stromend water Kan in droogvallende en semi-permanente milieus voorkomen</p>
Tanytarsus usmaensis gr	<p>Natuurlijke en genormaliseerde beken, weteringen, vennen, meren en sprengkoppen</p> <p>In combinatie met Micropsectra fusca kenmerkend voor zure wateren Stromend en stilstaand water (stilstaand water dan betere waterkwaliteit?)</p> <p>Kan in zure en ijzerrijke wateren voorkomen</p>
Tanytarsus sylvaticus	<p>Weinig vondsten, alleen bekend van infiltratieplas Berkenheide</p> <p>Stilstaande wateren met goede waterkwaliteit (?)</p>
Tanytarsus verralli gr	<p>Wordt aangetroffen in stromende en stilstaande wateren (ook vennen) Op basis van gegevens van GWL en Rijn en IJssel komen ze alleen voor in wateren met een betere kwaliteit</p> <p>Ook op locaties die kunnen droogvallen (zowel bij Rijn en IJssel als bij GWL)</p> <p>Zowel stromend als stilstaand water Verdwijnt, eerder dan andere Tanytarsus-soorten, bij (sterke) verontreiniging (?) Kan in droogvallende en semi-permanente milieus voorkomen</p>

Pectinella magnifica op herhaling

in de meest recente Macrofauna web-log wordt er naar verwezen, maar ik heb hem nu echt gevonden - Pectinatella magnifica! En niet zo'n klein beetje ook met kolonies van bijna een vierkante meter. Blijkbaar is het niet (meer) waar dat P. magnifica alleen boven de 20 graden Celcius wil groeien.

Na aanwijzingen van J. Meeuse, die reageerde op mijn oproep in een vorge weblog, ben ik op de aangegeven plaats in Noord-Drente gaan zoeken.

Eerst op waterplanten langs de oever, maar daar was bijna niets te vinden. Vervolgens op de pijlers van een brug - bingo, wel 10 kolonies van maximaal circa 20 bij 35 cm (gemeten met een lineaal). Ook op een roeibootje dat onder de brug lag bleek enkele kolonies te huizen. Echt spectaculair werd het toen ik onder een ponton ging kijken - zeker een derde van het ponton was begroeid, de rest met Spongilla lacustra inclusief mooi uitgegroeide geweivormen. Ook op de stengel van een waterlelie vlakbij zat een bolvormige kolonie van zeker 10 cm doorsnede.

Algemene informatie:

- waterdiepte maximaal 2,2 meter
- temperatuur 16 graden Celcius
- zichtdiepte circa 50 cm - bruinig veenwater
- lichte stroming
- de kolonies groeiden uitsluitend beschutte plekken, meestal ondiep en onder voorwerpen waar ze beschut waren tegen neerdalend slib. Ik heb op de zijkant van een gezonken roeiboot ook nog een kolonie gevonden.

Zie voor meer informatie én foto's www.bryozoans.nl.

Vriendelijke groet

Michiel van der Waaij

Twee nieuwe waarnemingen van de Amerikaanse dwergposthoornslak *Menetus (Micromenetus) dilatatus avus* (Pilsbry, 1905) in Nederland

Ton van Haaren en Amy Storm

Inleiding

In 2004 is door Grontmij|AquaSense, in opdracht van het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, biologisch onderzoek uitgevoerd in het kader van het biologisch meetnet. Op één van de onderzochte locaties, het Merwedekanaal in de stad Utrecht, werd een aantal kleine slakjes aangetroffen. Deze leken op het inheemse Tractorwielkje *Gyraulus crista* maar hadden kenmerken die wijzen op een andere soort, namelijk Amerikaanse dwergposthoornslak *Menetus dilatatus*. De bovenzijde is opvallend afgeplat, de onderzijde meer uitgetrokken en er bevindt zich een duidelijke richel op de zijkant. De individuen zijn met Thomson (2004) gedetermineerd tot de ondersoort *M. dilatatus avus* en zijn geverifieerd door dhr. Fred Thomson, curator malacologie van het Florida Museum of Natural History. In 2005 werd het onderzoek voortgezet. Daarbij werden op de bekende vindplaats in het Merwedekanaal slechts enkele lege schelpen aangetroffen van *M. dilatatus avus*, maar er werd wel een levend exemplaar gevonden op een andere lokatie, namelijk de Kromme Rijn. In de Europese literatuur wordt nergens gesproken over ondersoorten, waarmee de waarneming van deze ondersoort de eerste bevestigde voor Europa is. De status van het subgenus *Micromenetus* is nog onzeker, hoewel in Noord-Amerika gesproken wordt over een apart genus. Vooralsnog wordt het genus *Menetus* gehanteerd.

Materiaal 19.ix.2004; Merwedekanaal, Rivierenwijk, Utrecht (lokatiecode STAD01, Amersfoort-coördinaten 136.133/453.402; n=16 (leg. D. Tempelman, det. T. van Haaren, A. Storm & F. Thomson).; 1.viii.2005; Kromme Rijn, brug Odijk (lokatiecode A87, Amersfoort-coördinaten 145.069/451.969; n=1 (leg. D. Tempelman, det. T. van Haaren).

Verspreiding

De Amerikaanse dwergposthoornslak *Menetus dilatatus* (Gould, 1841) komt oorspronkelijk uit het oosten van Noord-Amerika. In Europa is de soort al sinds 1869 bekend uit Engeland (Kerney, 1976) waar de soort zich sindsdien goed handhaaft. De eerste Nederlandse waarneming stamt uit 1986 van een gracht rond Fort Honswijk (prov. Utrecht). In 1996 werden twee exemplaren aangetroffen in de Maas bij Borgharen (Wallbrink & de Vries, 1996) en in 1997 twee exemplaren in de Amsterdamse grachten, namelijk de Lijnbaansgracht en de Amstel (Neckheim, 1997). Dit zijn de enige vindplaatsen van de soort in de database van het Atlasproject Nederlandse Mollusken (schr. med. R.H. de Bruyne, ZMA). De ondersoort *M. dilatatus avus* komt voor van Florida en Texas tot aan Maine in allerlei zoetwaterbiotopen. Verder zijn er waarnemingen bekend uit Haïti, Jamaica, Panama en Mexico (schr. med. F. Thomson; Thomson, 1983; Davis, 1983). De ondersoort is voor het eerst beschreven als fossiel uit het plioceen in zuidelijk Florida (Thomson, 2004). *M. dilatatus* s.l. is behalve uit Nederland en Engeland ook recent bekend uit Tsjechië, Polen, Duitsland, Frankrijk en het schiereiland Nova Scotia in Canada (Beran, 2003; Davis, 1983; Neckheim, 1997; Wallbrink & de Vries, 1997; Haldemann, 2003; Hackenberg, 1997).

Ecologie

Volgens Meijer (2005) is *M. dilatatus* een thermofiele soort waarvan het de vraag is of zij zich op de lange duur in normaal oppervlaktewater in ons land kan handhaven (Meijer, 2004). Ook Wallbrink & de Vries (1997) twijfelen of deze soort zich in Nederland zou kunnen handhaven: "Aan de ene kant wijzen Duitse en Poolse waarnemingen naar voorkeursbiotopen met kunstmatig verwarmde wateren of 'thermalquellen' en zou een definitieve vestiging van de soort in de Maas dus twijfelachtig zijn. Aan de andere kant handhaaft *Menetus* zich in Engeland in het gebied tussen London en Manchester en neemt de soort in de rivieren van Frankrijk stap voor stap toe. Inmiddels worden hier dichtheden tot 205 ex./m² aangetroffen". Het vermeende thermofiele karakter is ons inziens twijfelachtig. Er zijn er zijn talrijke vondsten gedaan in het zwak eutrofe Liepnitz-meer in 1994-1996, dat geen verwarmd water aangevoerd krijgt. In dit winter wordt het meer zelfs regelmatig door ijs bedekt. Toch konden de slakjes dit overleven. Ook vondsten in de Stienitzsee en enkele andere Duitse wateren getuigen, in ieder geval wat betreft Duitsland, niet op een relatie met warm water (Hackenberg, 1997; Haldemann, 2003). Ook het voorkomen van *M. dilatatus* s.l. in Nova Scotia, waar het toch ook vrij koud kan worden, wijst er op dat de soort in zijn oorspronkelijke verspreidingsgebied geen thermofiel karakter heeft. De soort lijkt verder tolerant te zijn in haar milieu-voorkeur. In Florida werd de ondersoort regelmatig verzameld in oligotrofe beken, maar soms ook in eutrofe waterlichamen die sterk waren verontreinigd met huishoudelijk afvalwater (schr. med. F. Thomson). In South Carolina is *M. dilatatus* s.l. een algemene bewoner van poelen, moerassen en de rustige delen van rivieren, en komt in het bijzonder voor op de vegetatie en hout. De soort lijkt bovendien zuurder water te tolereren (Dillon, 2003). Waarnemingen in het Ems-Seiten-Kanal tussen Lathen en Papenburg in 2001 - 2002 brachten een voorkeur naar boven voor stilstaande of langzaam stromende delen, rijk aan bladval of in het water liggend hout of twijgen. Ze worden soms op waterplanten aangetroffen maar duidelijke relatie met vegetatieontwikkeling lijkt er niet te zijn (Haldemann, 2003). Door Haldemann (2003) is ze in de Stienitzsee bij Strausberg aangetroffen aan de onderzijde van *Nuphar*. Verder zijn ze in Duitsland ook aangetroffen in niet kunstmatig verwarmde wateren met een *Myriophyllum*-, *Potamogeton*- of *Ranunculus*-bestand, maar ook wel in vrijwel vegetatiearme bosmeren met bladval. De waarneming van 16 individuen in het Merwedekanaal, midden in het stedelijke gebied van Utrecht, kunnen wijzen op een introductie met exotische waterplanten (ter plaatse komt de Grote waternavel *Hydrocotyle ranunculoides*

vrij veel voor), maar ook aanvoer via de grote rivieren, getuige het voorkomen in de Maas, is niet uit te sluiten.

Literatuur

Beran, L. (2003). Record of *Menetus dilatatus* (Mollusca: Gastropoda) in the Southern Bohemia (Czech Republic). *Malacologica Bohemoslavaca (Československa slimač)*, 2:1-2.

Davis, D.S. (1983). The freshwater snail, *Menetus dilatatus*, (Planorbidae) in Nova Scotia. *The Nautilus* 97(2): 74-76.

Dillon, R.T. (2003). The freshwater gastropods of South Carolina. wwwURL:
<http://www.cofc.edu/~dillonr/FWGSC/>

Hackenberg, E. (1997). *Menetus dilatatus* (Gould, 1841) im Liepnitzsee (Brandenburg) (Gastropoda: Basommatophora: Planorbidae). *Malakologische Abhandlungen Staatliches Museum für Tierkunde Dresden* 18 (28):287-290.

Haldemann, R. (2003). *Menetus dilatatus* (Gould, 1841) im Ems-Seiten-Kanal (Niedersachsen, Landkreis Emsland) (Gastropoda: Basommatophora: Planorbidae). *Malakologische Abhandlungen* 21:75-78.

Meijer, T. (2004). Ice Age Molluscs. Nederlandse antropogene soorten. wwwURL:
<http://web.inter.nl.net/users/Meijer.T/tm/paginas/an-allo.htm#MenDil>

Neckheim, C.M. (1997). De Mollusken-inventarisatie van Amsterdam en omgeving (2). *Menetus dilatatus* (Gould, 1841) en andere verassingen in de Amstel en de Lijnbaansgracht te Amsterdam. *Corresp. -blad Ned. Malac. Ver.* 297:82-85.

Thomson, F.G. (1983). The Planorbid snail *Micromenetus dilatatus avus* (Pilsbry) in the West Indies and Central America. *The Nautilus* 97(2): 68-69.

Thomson, F.G. (2004). An identification manual for the freshwater snails of Florida. wwwURL:
<http://www.flmnh.ufl.edu/natsci/malacology/fl-snail/snails1.htm>.

Wallbrink, H. & J.N. de Vries (1996). *Menetus dilatatus* (Gould, 1841) in de Maas bij Borgharen. *Corresp. -blad Ned. Malac. Ver.* 292:113-115.

Ton van Haaren
Grontmij|AquaSense
Postbus 95125
1090 HC Amsterdam
<mailto:ton.vanhaaren@aquasense.nl>

De gezamenlijke Werkgroep Exoten vande NecoV en de WEW (Werkgroep Ecologisch Waterbeheer) organiseert een themadag met als titel:

Bestrijding van exoten in de praktijk

Deze dag zal plaatsvinden op **donderdag 15 december** in de Colloquiumzaal van het RIKZ te Den Haag, Kortenaerkade 1. Aanvang 10.00 uur met ontvangst, start 10.30 uur.

Het aantal meldingen over nieuwe soorten in Nederland neemt vooral de laatste jaren hand over hand toe. Er gaat tegenwoordig dan ook nauwelijks een congres over biologische zaken voorbij

waarop niet gesproken wordt over exoten of invasieve soorten. Het verschijnsel vraagt om verklaringen en theoretische beschouwingen. Boeken worden erover volgeschreven. Een klein deel van de invasieve soorten zorgt intussen voor ecologische en/of economische problemen. Dat betekent voor beheerders van natuurterreinen en waterbeheerders dat ze maatregelen moeten treffen. Over dat onderwerp hoor je relatief weinig. Iedere beheerder is bezig zijn eigen oplossingen te bedenken. In de gezamenlijke Werkgroep Exoten van de NecoV en de WEW (Werkgroep Ecologisch Waterbeheer) treffen praktijkmensen en theoretici elkaar. Hier kwam dan ook het idee op om een themadag te organiseren waar over dit soort zaken van gedachten gewisseld kan worden.

In een zestal inleidingen zullen mensen uit de dagelijkse praktijk van het water- en terreinbeheer een aantal handvatten voor discussie aanreiken. Het uitwisselen van informatie staat voorop bij deze dag, en er is dan ook ruim tijd ingeruimd voor die discussie. Het programma wordt zo spoedig mogelijk nagestuurd.

Iedereen is van harte welkom. In verband met de organisatie is het wenselijk om vooraf het aantal deelnemers te kennen. Bent u geïnteresseerd om deze dag bij te wonen, dan vraag ik u dit mij te melden via themadagexoten@chello.nl.

Met vriendelijke groeten,

Rob Suijkerbuijk (secretaris Werkgroep Exoten).

Einde mafanieuwsmail 60 oktober 2005